

SZEMERE JUDIT

A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG ÚRASZTALI EDÉNYEI

TÖRTÉNETI JELLEMZÉS

A településről először 1063-ban tesznek említést Villa Lamperti néven, ugyanis Lampert herceg alapította valószínűleg 1061-1063 között. Lampert herceg halála után, II. Géza uralkodása idején a városba németek telepedtek, ekkortól említik a települést Lampertszásza néven. 1499-ben először olvassuk a városról, mint Beregszászról egy oklevélben.¹

A város teljes lakossága a 2001-es népszámlálás szerint 26 600 fő.² A mai Beregszászra a nyelvi és vallási sokszínűség jellemző. A város lakossága magyarokból, ukránokból, oroszokból, ruszinokból és általában magyarul beszélő cigányokból áll. A városnak 8 temploma van (római katolikus, 2 görög katolikus, református, a református cigánygyülekezet temploma, valamint 2 ortodox; a zsidó felekezet „kis” zsinagógája). Ezeken kívül működik a városban baptista és presbiteriánus egyház, valamint jelen vannak a Jehova Tanúi is.

A XVI. sz. 30-40-es éveiben Beregszász környékén is elterjed a reformáció. A háborúk alatt megviselt vidéken könnyen követőkre találtak a protestáns prédikátorok. 1565-ben el is foglalták a reformáció hívei a beregszászi katolikus templomot, s azt ezután sajátjukként használták.³ Sárospatakhoz hasonlóan Beregszászban is munkálkodott Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony. Ezen a vidéken is segítette az oktatás fejlődését, valamint „1649-ben megnövelte a beregszászi prédikátorok, tanítók és deákok jövedelmét, s ezzel is hozzájárult az itteni iskola felvirágzásához és a reformáció megerősödéséhez.”⁴ Lorántffy Zsuzsanna halála után a rekatolizáló Báthori Zsófia fejedelemasszony visszavette a reformátusoktól a templomot és felújította az épületet.⁵ Az elveszett templom helyett 1715-ben építették az első fatemplomimaházat, amelyet 1775-ben kibővítettek, később tornyot is építhetett a gyülekezet.⁶ Az első világháború idején a beregszászi gyülekezet két harangját

hadi célokra vették el. A várost megszálló cseh katonaság hanyagsága miatt 1918. május 2-án a templom leégett „maga alá temetve az 1904-ben épült 24 változatú orgonát és a templom belső berendezését is. Egyedül az Úrszaltalát sikerült kimenteni.”⁷ Az új templom építését 1922-ben kezdték el, az orgonát a jägerdorfi Rieger cég pótolta, az összetört harang helyett Egry Ferenc új harangokat öntött. A templomot 1929-ben szentelték fel. A templom a karzattal együtt 1100 férőhelyes.⁸ Legutóbb 2000-ben külső felújításra került sor. Kisebb javítások persze azóta is történtek. A több mint 80 éves használat során megkopott harangot a repedés veszélye fenyegette, ezért a gyülekezet ebben az évben 45°-ban elfordította azt.

Az egyház anyakönyveinek vezetését Bagaméri Sámuel lelkipásztor kezdte el 1732-ben.⁹

2011-es adatok szerint a Beregszászi Református Gyülekezet teljes létszáma kb. 2500, ebből 18 éven felüli kb. 1500. Egy átlagos vasárnapi istentiszteleten a gyülekezet adatai szerint kb. 560-an vesznek részt, hétköznap kb. 70-80 fő. Felnőtt bibliaórán kb. 18 fő vesz részt, ifjúságin több mint 50. 2011-ben összesen 49 gyermeket kereszteltek meg, s 19-en konfirmáltak, meghalt a gyülekezet tagjai közül 73 fő. Az elmúlt évben úrvacsorát vett 2602 fő, ezek túlnyomó többsége nő. Hittanoktatásban 6 és 15 év között 700-an vesznek részt.

A beregszászi református templom vaskerítéssel körbefogott, előkerttel rendelkező épület. Háromszintes tornyát félköríves ablakok és egy toronyóra díszíti. „Fedele törtvonalú, gúla alakú bádorgsisakkal, tetején toronygomb és kakas.”¹⁰ Bejárata oszlopokkal és timpanonnal díszített. Az épület két oldalán 4-4 félköríves ablak, hátul két félköríves, egy kerek ablak engedti a fényt a templom belsejébe. A templom mennyezete dongaboltozatú, két végén oszlopokra támaszkodó karzatok találhatóak. A főbejárat feletti karzaton kap helyet a jelenleg is használt 24 változatú orgona. „A szószék barna csúcsívekkel díszített, hátul keskeny támlával. A szószékkorona fűrészelt párkánnyal ellátott, félgömb alakú, tetején kettős gombdíszel.”¹¹ A templom falán emléktábla örökíti meg Radán Balázs református esperes és Geleji Katona István erdélyi püspök emlékét, aki hosszú ideig lelkészként szolgált Beregszászban. A templom bejáratánál jobbról emléktáblát avattak Szutor Jenő lelkésznek, Kovács Sándor gondnoknak és Váradi Barna református kántornak, akik a sztálini terror áldozatai lettek. Ezek mellett 2004-ben kapott helyet egy Forgón Pál püspök emlékét őrző tábla. „Balra fehér márvány emléktáblán örökítették meg a sztálini munkatáborokban

elpusztult beregszászi református hívők neveit.”¹² A tábla előtt egy pompa-kút található. A kívül emléktáblát találunk a honfoglalásunk 1100. évfordulójára, ezen a beregszászi süvegcsúcsot láthatjuk. E mellett legutóbb 2009. október 31-én avattak márványtáblát Kálvin János emlékére.

A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET ÚRASZTALI EDÉNYEI

A gyülekezet úrasztali edényeinek és terítőinek nagy része a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltár-Múzeumában található. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára 2004-ben kezdte meg működését. Célja a kárpátaljai református gyülekezetek iratanyagának összegyűjtése, megőrzése, kutathatóvá tétele. 2007 őszétől az intézmény munkatársai felkeresték a református gyülekezeteket, s arra kérték azokat, hogy a nem használt úrasztali edényeiket helyezték letétbe náluk, hogy azokat kiállíthassák, s mindenki számára láthatóvá tegyék. Így 2008-tól már a múzeum is megnyithatta kapuit, s azóta a levéltárral együtt egy intézményként működik. A levéltárnak és múzeumnak otthont adó épület egykor gróf Schönborn, később a Hunyadi-család kastélya volt. Azonban a valaha fényes kastély az idők során csaknem elpusztult, s a 90-es évek végén az egyházkerület egy majdnem tönkrement épületet vett át, amit felújítottak, s bár az épület kastélyjellegét szinte teljesen elveszítette, méltó otthont ad a benne elhelyezett tárgyaknak és írásos anyagoknak.

A reformációt követően az egyház által használt és a világi használatban levő tárgyak közötti szakadék csökkent. Az egyházi használatba is bevonultak a hétköznapi életben kedvelt formák, minták, motívumok, anyagok. Sok templomi edény nem megrendelésre készült, így díszítése sem egyházi motívumokból áll. Az ilyen edények feliratai általában később kerültek rá ezekre az edényekre. A reformáció gyülekezeteiben a két szín alatti úrvacsorázás miatt a használatban levő kelyhek kuparésze megnőtt. A beregszászi gyülekezet egyik legrégebbi úrasztali edénye is ebből az időből, a XVII. sz. elejéről származik; egy kókuszdió-serleg, amelyet Hösek Gáspár készített Debrecenben. A kehely fedelében egy vésett feliratot is találhatunk: „Ilosvay Ábrahám Várady Maria Komlosy Anna 1711”. A serleg anyaga a kókuszdió mellett – amely magát a kuparészt alkotja – ezüst. Öntött díszítéssel ellátott, a fedelén növényi motívumok láthatóak. A kupa alján és tetején vésett díszítőgyűrűt találunk. Az alsó díszítőgyűrű kapcsolja a kupához a vázára hasonlító náduszt. A talpon domború mintát láthatunk, előbb maszkos, majd a fedélhez hasonlóan növényi mintát. A kókuszdió-serleg magassága 27,5 cm.

A múzeum polcán a kókuszdió-serleg mellett egy, szintén a beregszászi gyülekezethez tartozó ezüst talpas poharat találunk, amely szintén a XVII. sz. elejéről, Debrecenből származik. Készítője: Szegedi Ötvös Márton. A pohár hengeres testén vésett feliratot is találunk: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KEPES ISTVAN KEPES ANDRAS FIAVAL EGÜT ADTAK BEREGSZASZI SZENT EKLESIAHOZ ANNO DOMINI 1711”. A XVI. század legkedveltebb ivóeszköze a talpas pohár volt. A pohár teste a szájrész felé kiszélesedik, talpa alul kihajló. Felső és legalsó részén növényi mintára emlékeztető, ill. gyümölcsös domború minta látható. Alján ZM mesterjegy. A pohár magassága 22,6 cm.

A harmadik szintén XVII. sz. elejéről származó úrasztali edény a múzeumban: egy cápás pohár, amelyet Kassán készítettek (cápás pohárnak neveztek régebben a szemölcsös, pöttyös, varacskos, barkás poharat, mert mintázata a cápa bőréhez hasonlított). A pohár anyaga ezüst, felső és alsó részén sima, aranyozott sáv található, a többi része cápázott. A felső aranyozott sáv alatt babérkoszorúban vésett felirat: „NADANI SIGMOND 1638.” E babérkoszorú közepén egy halat tartó kéz ábrázolását találjuk. A pohár aljára a Kölczei Magdolna nevet gravírozták. A pohár magassága 15 cm.

Továbbhaladva a kiállítóteremben egy nagyon különleges, ón kenyérsztó tányért találunk, az ún. nürnbergi tányért a XVII. sz.-ból. Domborműves díszítésű, szélén körben a tizenkét apostol, közepén Krisztus második eljövételének képe, az apostolok képei között növényi ornamentika található. Az óntányért falapba ágyazták. Kárpátalján a szőlősgyulai gyülekezet rendelkezik ugyanilyen óntányérral, valamint a Debreceni Református Kollégium Múzeumában is fellelhető hasonló.

A múzeum legelső polcán találunk egy beteget kiszolgáló úrvacsorai készletet, amelyet egy holland gyülekezet ajándékozott a beregszászi reformátusoknak. Anyaga fém, a XX. sz. végén készült. A kanna fedelén pajzs formában a „LIBERTE ET PATRIE” felirat található. A kancsóhoz tartozó négy pohár alján egy-egy domborművet fedezhetünk fel, amely egy harcost ábrázol pajzssal és szablyával, körülötte a „FOB” felirattal. Ugyanez található a kanna fülére akasztott pecséten is. A poharak talpuktól a szájukig enyhén szélesednek; közepén domború pánt fut körbe, amely alatt és fölött, vele párhuzamosan 2-2 vésett vonal húzódik. A négy pohár egyike megsérült.

A múzeum emeleti kiállítótermében még egy Beregszászhoz kapcsolódó úrvacsorai edény lapul, amely egy kisméretű beteg úrvacsorai pohár. Peremére és aljára koszorút, közepére négyzetet gravíroztak. A négyzetet növényi minták veszik körül. A poháron feliratot nem fedezhetünk fel.

A polcokon már csak egy beregszászi edényt találhatunk, egy nagyméretű – 35 cm magas – keresztelési kancsót. Anyaga ezüstözött fém. Talpa többszörösen tagolt; öblös teste karcsú nyakba torkollik, amely újra kiszélesedő kiöntőnyílással zárul, széles billentővel ellátott. Testén vésett felirat olvasható: „Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, Aki volt és Aki van és Aki eljövendő! Jelenések könyve 4:8/b”. A XX. század végén készült.

A lelkési hivatalban találhatjuk meg a többi edényt, amely a gyülekezet állandó használatában áll. Az egyházi élet egyik legfontosabb alkalma az úrvacsora. A beregszászi gyülekezetben az úrasztala két oldalán osztják a kenyeret 1-1 tányérról, a bort 2-2 kehelyből. Így egy úrvacsora alatt két kenyérosztó tányért, négy kelyhet, valamint egy úrasztali kannát használunk. Beteg házi úrvacsora, ill. a kórházi úrvacsora alkalmával pedig két kisebb méretű poharat. Ismerkedjünk meg ezekkel a tárgyakkal közelebbről.

A kenyér osztásánál tehát két tányért használnak. Az egyik ezüstből készült a XX. sz. elején. Kerek, pereme áttört és domború növényi mintával díszített. A peremétől beljebb körben vésett felirat található: „A beregszászi ev. Ref. egyháznak Nagy Béla és neje Bakó Piroska 1904.” A másik egy XX. sz. végéről származó ón tányér. Pereme hullámos, más díszítés nincs rajta. A véset felirata: „Testvéri szeretettel” „Ján 6. 35. HEKS Április 1989.”

Egy ónkannából öntik a bort a kelyhekbe, s ebből is pótolják azokat az úrvacsora-osztás idején. A kanna a XVIII. században készült, 22,8 cm magas. Talpra tagolt, hengeres teste szintén tagolt fedővel zárul. Törtvonalú fülét alul pajzs díszíti, billentője hármastagolású. Az egész kannán pontokból összeállított vésett mintázatot találunk. A talpán vésett betűkkel ez olvasható: „G.V. NIKA Sara DK. Andras Keskeny”. Formai és díszítésbeli elemzés alapján valószínűleg segesvári kanna.

A bort négy ezüstkehelyben kapják a gyülekezeti tagok. Ezek közül az első a XIX. század végéről való. A gyülekezeti köznyelv csak „nagy kehely”-nek említi sokszor, hiszen ez a legnagyobb úrvacsorai kelyhünk, 33 cm. magas. 1896-ban készült, ahogy az a feliratból kiderül, ez azonban azt is elárulja, hogyan került a gyülekezet tulajdonába: „Csebi Pogány Ferencz és nagyidai Berzsényi Zsuzsanna Csebi Pogány János Pál és Béla kedves szüleinek emlékére a beregszászi ev.ref. egyháznak Beregszász 1896. év. Aug.1.” A kehely szára és nádusza nem válik el, kupája tulipánforma. Az egész kehely gazdagon díszített virágmintákkal. A kupán görög ívek találhatóak, melyben címer is látható.

A következő kehely, amellyel megismerkedünk szintén ezüstből készült a XX. sz. elején. Az előzőnél sokkal kecsesebb tárggyal van dolgunk. Talpa

többszörösen tagolt, nódusza szépen elválík a szárától, kupája alul kiszélesedik, majd megtörik, a felső rész a száj felé ívesen kiszélesedik. Magassága 29 cm. Kevés vésett mintát találhatunk rajta, a kuparészen azonban ovális medalionban vésett felirat: „Özv. Teisz Mátyásné született Kovács Borbála 1908”. Dianafejes jeggyel ellátott. „A Diana-fejes fémjeleket 1867-től 1966-ig, 100 éven keresztül használták a belföldi gyártású, nagyobb ezüstdísz tárgyak finomságának a hitelesítésére. Tehát, amiben Diana-fej van, az a tárgy valamelyik engedélyezett ezüstdísztárgyból készült. Persze maga a jobbra néző fej a holdsarlóval még nem mutatja az ötvözet finomságát. A finomság jelzésére a beütés finomságonként, fémjelzési korszakokként változó külalakja és a finomsági fokot jelző szám szolgált.”¹³

Figyelmünket fordítsuk most a legkisebb úrvacsoránál használt kehelyre. Anyaga szintén ezüst, a XX. sz. elején készült, 18,3 cm magas. Feliratot nem találunk rajta, csak egy dianafejes AP jelzést. Díszítése teljesen visszafogott, mindössze a talpon lévő gyöngysorból áll. Szárán alul és felül domború gyűrű található, kuppája teljesen sima.

Utolsó úrvacsoránál használatos kelyhünk nagyon hasonlít az előbbihez. Mérete nagyobb, 24 cm. magas, s arányosan öblösebb a kupája. Formája és díszítése azonban teljesen azonos, itt azonban a kupa felső részén egy nevet és egy évszámot látunk bevésve: „Bakk Iona 1945.”

Beteg úrvacsoránál két kisebb pohárból osztják a bort. Ezek anyaga ón. Díszítése egyszerű: közepén domború pánt, alul-felül 2-2 vízszintes vésett csík. Formája nagyon hasonlít a múzeumban található – és már bemutatott – beteg úrvacsorai készlethez, ezek azonban kicsit magasabbak.

Az egyházi élet másik fontos pontja a keresztelés, a másik sákramentum kiszolgáltatása. A beregszászi gyülekezet egy igen egyszerű keresztelőkészletet használ. Anyaga fém, felirat és díszítés nélküli mind a kancsó, mind a tál. A tál kúpos talpú, ugyanúgy mint a kancsó. A kancsó egyenes szárú, a nyakrészénél tört ívű. Kiöntő része hosszan és szélesen előre nyúlik. Kettős, íves füllel rendelkezik.

A gyülekezetnek mindezek mellett még vannak edényei, közöttük két egyforma keces formájú, csupán egy gyöngysorral díszített, felirat nélküli újkori kehely. Ezek azonban nincsenek kiállítva a múzeumban, s a gyülekezet sem használja állandó egyházi gyakorlatában. Számos terítővel rendelkeznek a beregszászi reformátusok. Ezek közül a legrégebbi egy 1747-ből származó úri hímzéses úrasztali terítő, a legtöbb azonban a XX. sz.-ban készült. A beregszászi gyülekezet tehát gazdag örökséggel rendelkezik, amelyért hálásak vagyunk elődeinknek, adakozó, hívó testvéreinknek, de mindezen felül a gondviselő Istennek.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Felhősné Csiszár Sarolta – Küllős Imre – Molnár Ambrus – P. Szalay Emőke: Magyar református Egyházak javainak tára, Kárpátaljai Református Egyház I-IV., II. Beregi Református Egyházmegye 1. Kiadja az Országos Református Gyűjteményi Tanács, Ráday Nyomda, Budapest, 2000.

Ivaskovics József – Palkó István – Kohán László: Kárpátaljai református templomok, Tárogató Kiadó, Ungvár – Beregszász, 2000.

Zubánics László: Beregszászi Kalauz, Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász 2000.

Zubánics László: Tájba írt történelem, Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2011.

INTERNETES FORRÁSOK:

<http://reformatus.com.ua/lap/beregszasz> – a Beregszászi Református Gyülekezet honlapja

<http://www.beregszasz.bereg.net.ua> – Beregszász megyei jogú város hivatalos honlapja

<http://www.beregszasz.net>

<http://www.v-pearl.hu>

EGYÉB FORRÁSOK:

A Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma és a Beregszászi Református Egyházközség adatai.

JEGYZETEK:

¹ Zubánics László: Beregszászi Kalauz, Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász 2000 (5-23. old.)

² <http://www.beregszasz.bereg.net.ua> – 2012-11-01

³ Zubánics László: Beregszászi Kalauz, Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász 2000 (5-23. old.)

⁴ Zubánics László: Tájba írt történelem, Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2011 (22-24. old.)

⁵ Zubánics László: Beregszászi Kalauz, Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász 2000 (5-23. old.)

⁶ Ivaskovics József – Palkó István – Kohán László: Kárpátaljai református templomok, Tárogató Kiadó, Ungvár – Beregszász, 2000 (28. old.)

⁷ <http://reformatus.com.ua/lap/beregszasz> – 2012-10-31

⁸ Ivaskovics József – Palkó István – Kohán László: Kárpátaljai református templomok, Tárogató Kiadó, Ungvár – Beregszász, 2000 (28. old.)

⁹ Molnár Ambrus: Beregszász 1., A gyülekezet története IN: Magyar Református Egyházak javainak tára, Kárpátaljai Református Egyház I-IV., II. Beregi Egyházmegye 1. Kiadja az Országos Református Gyűjteményi Tanács, Ráday Nyomda, Budapest, 2000 (105. old.)

¹⁰ P. Szalay Emőke: Beregszász 2., Templom IN: Magyar Református Egyházak javainak tára, Kárpátaljai Református Egyház I-IV., II. Beregi Egyházmegye 1. Kiadja az Országos Református Gyűjteményi Tanács, Ráday Nyomda, Budapest, 2000 (116. old.)

¹¹ P. Szalay Emőke: Beregszász 1., Templom IN: Magyar Református Egyházak javainak tára, Kárpátaljai Református Egyház I-IV., II. Beregi Egyházmegye 1. Kiadja az Országos Református Gyűjteményi Tanács, Ráday Nyomda, Budapest, 2000 (106. old.)

¹² <http://www.beregszasz.net> – 2012-11-01

¹³ <http://www.v-pearl.hu> – 2012-11-01